

The Gleaner

Vol 3 (1965)



Το θεατρικό έργο «Σουλιώτες» 1809-1827

Αγγελική Φενερλή-Παναγιωτοπούλου

doi: [10.12681/er.9464](https://doi.org/10.12681/er.9464)

Copyright © 2016, Αγγελική Φενερλή-Παναγιωτοπούλου



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Φενερλή-Παναγιωτοπούλου Α. (2016). Το θεατρικό έργο «Σουλιώτες» 1809-1827. *The Gleaner*, 3, 157-169.
<https://doi.org/10.12681/er.9464>

ΤΟ ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΕΡΓΟ «ΣΟΥΛΙΩΤΕΣ», 1809 - 1827

Πολύ λίγα είναι γνωστά για τὸ θεατρικὸ ἔργο μὲ τὸν ἐπικρατέστερο τίτλο, οἱ «Σουλιῶται εἰς τὰ Ἰωάννινα». Σύμφωνα μὲ τις ὡς τώρα ἀναφορὲς στοῦ ἔργο, ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα θεατρικὸ εἶδος μὲ χαρακτήρα χοροδράματος ἢ γιὰ ἓνα χορὸ παντομίμας μικρῆς διάρκειας. Χρονολογικὰ ἡ πρώτη παράσταση ἀνῆκε στὰ 1816¹ καὶ παρουσιάστηκε στὴν Ὀδησσό.

Μὲ ἀφορμὴ δύο γράμματα τοῦ Σπυρίδωνος Δεστούνη² ἀπὸ τὸ ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογενείας Δεστούνη³, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ διαφωτίσουμε τὴν χρονολογία τῆς πρώτης παράστασης, τὴν καταγωγὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ θεατρικοῦ ἔργου.

Συμπληρωματικὰ θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ πὼς τὰ δύο αὐτὰ γράμματα εἶναι τυπικὰ δείγματα τοῦ τρόπου, τὸν ὁποῖον ὁ Σ.Δ. χρησιμοποιοῖ, ὅταν ἀπευθύνεται στὴν οἰκογένειά του. Τὰ θέματα τὰ ὁποῖα τὸν ἀπασχολοῦν στὴν ἀλληλογραφία του, εἶναι κυρίως οἰκογενειακῆς φύσεως, πολλὲς φορὲς ὅμως διανθίζονται μὲ πληροφορίες γιὰ τὰ σύγχρονα πολιτικά, κοινωνικὰ ἢ πνευματικὰ γεγονότα.

Στὰ 1809, πού στέλνει τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα γράμματα, ὑπηρετεῖ στὴν Πετρούπολη ὡς ὑπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερι-

1. M. Balsa, *Le théâtre grec Moderne*, Berlin 1960, σ. 196. Ἰ. Σιδέρη, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνικοῦ Θεάτρου*, Ἀθήνα 1938, σ. 19. Ν. Λάσκαρη, *Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου*, Ἀθήνα 1938, τ. Α', σ. 164, ὅπου ἡ παράσταση τοποθετεῖται ἐσφαλμένα στὸ 1818.

2. Γιὰ τὴν βιογραφία τοῦ Σπυρίδωνος Δεστούνη βλ. Ἡλ. Τσιτσέλη, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, Ἀθήνα 1904, τ. Α', σσ. 125-130. Ἀ. Παπαδοπούλου-Βρετοῦ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1857, σσ. 260-261. Π. Χιώτη, *Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα Ἐπιανήσου*, Ζάκυνθος 1888, τ. 6, σσ. 394-395. Νεκρολογία τοῦ Σπ. Δεστού-

νη, ἔγραψε ὁ Δ. Παλαιολόγος στὸ π. *Zapiski Odeskogo obščestva - istorii i idrevnostis*, 2 (1850) σσ. 798-804. Τὸ περιοδικὸ γίνεται προσιτὸ ἀπὸ μικροκάρτες, πού κατέχει τὸ Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τοῦ Β.Ι.Ε. Μετάφραση τῆς νεκρολογίας ἀπὸ τὰ Ρωσικὰ ἔκανε γιὰ μένα ὁ κ. Ἀρίστος Σπυριδόπουλος.

3. Τὸ ἀρχεῖο ἀνῆκει στὸν Φαρμακοποιὸ κύριο Φίλιππο Δεστούνη, ἀπόγονο τῆς Οἰκογενείας Δεστούνη, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐπέτρεψε τὴν μελέτη καὶ ἐκδόσή του. Μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐκδοσὴ αὐτῆς τῆς μελέτης πού βασίζεται στὸ ἀρχεῖο, τοῦ ἐκφράζω τις θερμὲς εὐχαριστίες μου.

κῶν'. Ἀπὸ νωρὶς σχετίζεται μὲ ἐπιφανεῖς Ρώσους, ἐνῶ συγχρόνως διατηρεῖ φιλικὲς ἐπαφὲς μὲ ὁμογενεῖς καὶ ἐνημερώνεται γιὰ τοὺς Ἑλληνας, ποὺ ἔρχονται στὴ Ρωσικὴ πρωτεύουσα.

Τὴν ἀφιξὴ τοῦ Μητροπολίτη Ἄρτας στὴν Πετρούπολη ἀναγγέλλει μὲ τὸ παρὰ πάνω γράμμα του (20 Αὐγούστου 1809) στὸν ἀδελφὸ του Νικόλαο, ποὺ διαμένει στὴν Ὀδησσό, στὸ σπίτι τοῦ θείου τους Ἰωάννη Δεστούνη. Γράφει λοιπὸν ὁ Σπυρίδων: «Ἐδῶ ἔχομεν τὸν κύριον Ἰγνάτιον Ἄρτης παλαιὸν φίλον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὕστερα ἐχθρόν. Δὲν ἦλθεν ὡς ζητουλιάρης καὶ εἶναι πολλὰ πλούσιος, ὡς λέγουν, καὶ εἶναι εἰς ὑπόληψιν παρὰ τῷ βασιλεῖ... Γαλλικὰ ὀμιλεῖ πολλὰ καλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους του φαίνεται ἀνὴρ πολιτικὸς καὶ ὄχι καλόγηρος.» Παρὰ τὸν περιορισμένο χῶρο, ποὺ ἀφιερώνει στὸν Ἰγνάτιο, διότι ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς ἦταν ἀναγκαῖο νὰ ἀσχοληθεῖ ἐκτεταμένα μὲ τὰ οἰκογενειακὰ του ζητήματα, ὁ Δεστούνης χαρακτηρίζει εὐστοχα καὶ μὲ ἀκρίβεια τὸν Μητροπολίτη. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς ἀφήγησής ἢ μνήμης τοῦ ἐπιστολογράφου λειτουργεῖ συνειρμικὰ, κάνοντας λόγος σὲ συνέχεια γιὰ τὴν παράσταση τῶν «Σουλιωτῶν», ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα, ἀκολουθεῖ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Μητροπολίτη καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Πρὸ δύο μηνῶν εἰς τὸ ἐδῶ μεγάλο θέατρο ἐπαράστησαν ἐν δρᾶμα "Σουλιῶται", τὸ ὁποῖον ἄρεσε πολλὰ εἰς τὸ κοινόν. Εἶναι ἐβγαλμένον ἀπὸ ἐν βιβλίον Ρωμαϊκὸν τυπωμένον εἰς τὸ Παρίσιον, τὸ ὁποῖον περιέχει ὅλην τὴν ἱστορίαν τούτου τοῦ θαυμαστοῦ ἔθνους. Τὸ πλεόν παράξενον εἶναι, ὅτι τὸ δρᾶμα δὲν εἶναι σύνθεμα οὔτε Ρώσου οὔτε Ρωμαίου ἀλλὰ Ἑβραίου πεπαιδευμένου. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἔχοντας εἰς τὰ χέρια του τὸν υἱὸν καὶ πατέρα Τζαβελλάδες ζητεῖ ἀπὸ τὸν πατέρα νὰ προδόσῃ τὸ Σούλι καὶ τὸν ἐλευθερώει βαστώντας τὸν υἱὸν του Φῶτον. Τὸ πρῶτον πρόσωπον εἶναι ἡ περίφημη Μόσχω γυνὴ τοῦ Τζαβέλλα».

Οἱ πληροφορίες αὐτὲς γιὰ τὴν παράσταση «τῶν Σουλιωτῶν», ποὺ πρέπει νὰ δόθηκε γύρω στὶς 20 Ἰουνίου 1809, δὲν εἶναι ἄσχετες μὲ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Ἰγνατίου στὴν Πετρούπολη. Ὁ Μητροπολίτης Ἄρτας ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Βενετία τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1809¹, ἐνῶ ὁ Ρουμιάντζωφ τοῦ εἶχε ἀποστείλει μέσω τοῦ Μοτσενίγου τὸ διαβατήριον καὶ μιὰ συναλλαγματικὴ πεντακοσίων δουκάτων γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ ταξιδιοῦ, τὸν

1. Ἡλ. Τσιτσέλη, ἔ.ἀ. σ. 126, *Ὀύγγροβλαχίας, Μνημεῖα τῆς Ἑλλ. Ἀνθ. Παπαδοπούλου - Βρετοῦ, ἔ. ἀ. σ. 260.* Ἱστορίας, Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τ. Δ' τευχ. I Ἀθήνα 1959, σ. 70.

2. Ἐμμ. Πρωτοφάλη, Ἰγνάτιος

Ἰούνιο τοῦ 1808¹. Ἐνας χρόνος εἶχε μεσολαβήσει ἀπὸ τὶς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ Ρουμιάντζωφ καὶ τοῦ Μοτσενίγου ὡς τὴν στιγμή, ποὺ ὁ Μητροπολίτης ἔφθασε στὴ Ρωσία. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἡ ἀναμενόμενη ἀφίξη του θὰ εἶχε διαδοθεῖ μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν κύκλων. Φαίνεται λοιπὸν, πὼς οἱ ἐκεῖ ὁμογενεῖς προετοιμάζοντας τὴν ὑποδοχὴ συμπεριέλαβαν μέσα στὸ πρόγραμμα τῆς καὶ τὴν παράσταση τῶν «Σουλιωτῶν», τὴν ὁποῖαν φρόντισαν ν' ἀνεβάσουν στὸ Μεγάλο Θέατρο.

Ἄν ἐρμηνεύσουμε τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα καὶ βασισοῦμε σὲ ὅσα λέγει ὁ Σ. Δ. χωρὶς νὰ ὑπολογίσουμε τὶς ἀναφορὲς στὸ ἔργο τῶν μετέπειτα χρόνων, θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι γίνεται λόγος μὲ σαφήνεια γιὰ ἓνα ἔργο μὲ δραματικὸ χαρακτήρα.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ταύτιση τοῦ βιβλίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προῆλθε τὸ θεατρικὸ ἔργο «Σουλιῶτες» εἶναι βέβαιο ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας τοῦ Περραιβοῦ, Παρίσι 1803, μιὰ καὶ κανένα ἄλλο Ἑλληνικὸ βιβλίον ἀφιερωμένο στὸ Σούλι δὲν ἐκυκλοφόρησε ὡς τὸ 1809. Ὁ Δεστούνης δὲν παρέλειψε ν' ἀναφέρει ποῦ ἐκδόθηκε τὸ βιβλίον ἀλλὰ μὲ τὴν πληροφορία αὐτὴ δὲν ἐνισχύει τὴν ἀποψη, ὅτι τὸ Παρίσι² εἶναι ὁ πραγματικὸς τόπος ἐκδόσεως. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει μεγαλύτερη σημασία γιὰ τὴν καταγωγὴ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ θεατρικοῦ ἔργου μᾶς τὸ παρέχει ὁ ἐπιστολογράφος σημειώνοντας πὼς αὐτὴ ἡ ἐκδοσις ἐνέπνευσε τὸν δημιουργὸ τῶν «Σουλιωτῶν», πρᾶγμα ἐντελῶς φυσικόν, μιὰ καὶ ἡ Ἱστορία τοῦ Σουλίου ἐκτὸς ἀπὸ τὴν λεπτομερειακὴ περιγραφὴ τῶν γεγονότων περιέχει³ καὶ ἀρκετὰ τμήματα ἐκφωνημένα σὲ εὐθὺ λόγον³, τὰ ὁποῖα πρέπει ν' ἀποτελέσουν καὶ τὴν πρωταρχικὴ μορφή τῶν διαλόγων τοῦ θεατρικοῦ ἔργου. Ὅλα αὐτὰ βέβαια ἐξελίσσονται ὁμαλὰ στὴν περίπτωσι ἑνὸς Ἑλληνα συγγραφέα· ὁ Ἑβραῖος, ὅμως, ποὺ ἀναφέρει ὁ Δεστούνης, γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦν ἀναπλαστικὰ τὴν Ἱστορία τοῦ Σουλίου, ἄσχετα ἂν ἀπέδωσε Ἑλληνικὰ ἢ Ρωσικὰ τὸ κείμενον, θὰ ἔπρεπε νὰ κατέχει τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Μὲ τὴν προϋπόθεσι αὐτὴ εὐκολο θὰ ἦταν νὰ συμπεράνει κανεὶς, ὅτι ὁ συγγραφέας ἔζησε στὰ Γιάννενα ἢ στὴν Ἐπτάνησο καὶ κατὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Ἰγνάτιου βρισκόταν στὴ Ρωσία, μόνιμος κάτοικος ἢ ἔστω προσωρινὰ ἐγκαταστημένος ἐκεῖ. Ἔτσι τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ

1. Ἐμμ. Πρωτοφάλητ ἔ. ἀ. σ. 69.

2. βλ. Στέφ. Μακρυμύχαλου, *Βιβλιογραφικὲς καὶ ἱστορικὲς ἔρευνες γύρω ἀπὸ τὸν Περραιβὸ* (πέντε μελέτες) ἐκδ.

Βιβλιόφιλου, Ἀθήνα 1950

3. *Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας*, τ. Α', ἐν Παρισίοις 1803, σ.σ. 37, 39-40, 51, 52, 53, 54, κ.λ.

ἐκφράσει τὰ αἰσθήματά του γιὰ τοὺς ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν, ποὺ ἴσως τοὺς εἶχε παρακολοθήσει κι ὅλας ἀπὸ κοντά.

Τὸ θέμα προσφερόταν γιὰ νὰ συγκινήσει ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀκόμα τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας. Ἡ ἄφιξη τοῦ Ἰγνάτιου ἀνακάλεσε στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τὸν ἀφανισμό τῶν Σουλιωτῶν, τὴν ἀποπομπή τοῦ ἴδιου τοῦ Μητροπολίτη καὶ συνετέλεσε στὴ διοργάνωση τῆς πρώτης παράστασης. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ συνεχιζόμενος Ρωσο-Τουρκικὸς πόλεμος (1806 - 1812) εὐνοοῦσε μιὰ τέτοια φιλελεύθερη ἐκδήλωση στὸ περιβάλλον τῆς πεφωτισμένης Δεσποτείας τοῦ Βορρᾶ.

Σὲ ποιά γλώσσα ἀπέδωσαν τὸ ἔργο οἱ ἠθοποιοὶ δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸ οὔτε καὶ ἡ ἐθνικότητά τους ἀκόμη.

Ἡ ἀπήχηση τοῦ ἔργου, «τὸ ὁποῖον ἄρσεε πολλὰ εἰς τὸ κοινόν», θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴ μετέπειτα ἐπανάληψή του. Στὸ δεῦτερο γράμμα τοῦ Σ. Δ. (5 Αὐγ. 1816, Πετρούπολη), ποὺ ἀπευθύνει στὸν πατέρα του Γεώργιο Δεστούνη, στὴν Ἄσσο, ἀναφέρεται: «Ὁ Μέγας Δούξ Νικόλαος... ἔκαμε ἓνα ταξίδι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ρωσίας· ἦτον καὶ εἰς τὴν Ὀδέσσαν καὶ λέγουν ὅτι ἔμεινε πολλὰ εὐχαριστημένος ἐπειδὴ ἐφέτος ἡ Ὀδέσσα ἦτον εἰς πολλὰ καλὴν κατάστασιν, ἤλθαν ὡς 2 χιλ. καράβια ὅσα οὔτε ἐδῶ δὲν ἔρχονται. Τοῦ παράστησαν εἰς διάφορας γλώσσας θέατρα ὡς καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐπαράστησαν ρωμαϊκὰ τὸ περίφημον δρᾶμα τοὺς Σουλιώτας». Χαρακτηρίζοντας τὸ δρᾶμα «περίφημο» ὁ Δεστούνης μνημονεύει ἓνα ἔργο γνωστὸ σ' αὐτόν, ἴσως καὶ στὸν πατέρα του, ποὺ πιθανῶς μὲ κάποια παλιότερη ἐπιστολὴ νὰ τοῦ εἶχε κάνει λόγο γιὰ τὴν παράσταση τῆς Πετρούπολης. Ἡ λακωνικότητά τοῦ Σ. Δ. δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διαπιστώσουμε ἂν τὸ ἔργο εἶναι τὸ ἴδιο ἀκριβῶς μὲ ἐκεῖνο ποὺ παίχτηκε πρὶν ἑπτὰ χρόνια ἢ ἂν γίνεται λόγος γιὰ κάποια διασκευὴ του. Πάντως πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο μὲ τὸν ἴδιο τίτλο καὶ φυσικὰ μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο στὴ βασικὴ τουλάχιστον γραμμὴ του. Ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐπιστολῆς (5 Αὐγ.) καὶ ἡ φράση «Ὁ Νικόλαος... λέγουν ὅτι ἐπιστρέφει εἰς τὴν Μόσχαν» καθορίζουν χονδρικὰ τὴν χρονολογία τῆς παράστασης, ποὺ πρέπει νὰ ἔγινε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1816. Ἐνας συσχετισμὸς μὲ τὴ «διατριβὴ φιλογενοῦς τινὸς Γραικοῦ», ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ Λόγιο Ἑρμῆ¹ γιὰ νὰ περιγράψει τὴν «κατάστασιν τῶν ἐν Ὀδησσῶ οἰκούντων Γραικῶν κατὰ τὸ ἔτος 1816» ἐπιβεβαιώνει τὰ λόγια τοῦ Δεστούνη. Ὁ συντάκτης τῆς «διατριβῆς» προσθέτει μάλιστα, ὅτι τὴν ἴδια χρονιά τὸ

1. «Λόγιος Ἑρμῆς», παράρτημα Ἰανουαρίου 1817, σ. 7.

ἔργο παίχτηκε περισσότερες ἀπὸ μία φορές: «Εἶπα ὅτι ἔρχονται ἐδῶ μεγάλοι ἄνθρωποι διὰ νὰ ἴδωσι τὴν πόλιν μας. Τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν εἶδαν μετὰ χαρᾶς εἰς τὸ θέατρόν μας παραστάσεις Ἑλληνικάς, αἱ ὁποῖαι ὅμως ὄλαι δῦω, ἤγουν ἡ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους ἔγιναν μόνον ὀλίγαις φοραῖς. Ὅσοι ἦσαν παρόντες δὲν θέλουν λησμονήσει ποτὲ τὴν ἄκραν ἀγαλλίασιν καὶ μεγάλην χειροκρότησιν τῶν θεατῶν».

Μερικὲς νύξεις τοῦ Πουκεβίλλ¹, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ σωστά τὴν χρονολογία τῆς παράστασης στὰ 1816², γιὰ τὸ χορὸ τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Σπ. Δεστούνη διαφωτίζουν τὸ περιεχόμενον τοῦ θεατρικοῦ ἔργου. Ἐκεῖνο, ποῦ παίχτηκε γιὰ πρώτη φορά στὴν Πετροῦπολη, ὅπως μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸν Σπ. Δεστούνη εἶχε δραματικὸ χαρακτήρα. Σ' αὐτὸ ὅμως, ποῦ ἐπαναλήφθηκε τὸ 1816 ἔχει προστεθεῖ καὶ ὁ χορὸς τῶν Σουλιωτῶν, ὁ ἀποδιδόμενος μὲ τὸν Γαλλικὸ ὄρον «Ballet de Souliotes» ἀπὸ τὸν Πουκεβίλλ. Σὲ τί συνίσταται ὁ χορὸς τῶν Σουλιωτῶν εἶναι ἀρκετὰ δύσκολο ν' ἀποδεχθεῖ ἐφ' ὅσον λείπουν σχετικὲς πληροφορίες. Μιὰ διαφωτιστικὴ ἔνδειξις ὑπάρχει γι' αὐτὸν ἀπὸ τὰ κατοπινὰ χρόνια, ὁ «χορὸς τοῦ Ζαλόγγου»³, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸν Περραιβὸν στὸ θεατρικὸ ἔργο «Ζάλογγο». Αὐτὸς ὁ χορὸς μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει ἀναλογικὰ μιὰ ἰδέα γιὰ τὸ τί ἦταν ὁ «χορὸς τῶν Σουλιωτῶν». Εἶναι χαρακτηριστικὸ μάλιστα ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ ποῦ προτάσσεται στὴν Ζ' σκηνῇ τοῦ «Ζαλόγγου», δὲν εἶναι ἄσχετη πρὸς τὴν περιγραφὴ τοῦ Περραιβοῦ ἢ τοῦ Πουκεβίλλ⁴ ἀναφορικὰ μὲ τὸν χορὸ.

Τὴν χρονολογία τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χοροῦ στοὺς «Σουλιῶτες» ἔρχεται νὰ μᾶς καθορίσει ἓνα ἀπόσπασμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλίου ἀπὸ τὴν δεύτερη ἔκδοσι (Βενετία 1815) ποῦ δὲν περιλαμβάνεται στὴν ἔκδοσι τοῦ 1803.⁵ Γράφει ἐκεῖ ὁ Περραιβός: «Αἱ γυναῖκες δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν βλέπουσαι ταύτην τὴν κινδυνώδη περίστασιν ἐσυνάχθησαν ἕως ἐξή-

1. Πουκεβίλλ, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἢ ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1890, τ. Β', σ. 158-9, ὑπόσημ. 1.

2. Ὁ Ν. Λάσκαρης στὴν *Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου*, τ. Α', σ. 164, ἀναδημοσίευσεν τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Πουκεβίλλ, ποῦ ἀναφέρεται στὴν παράσταση τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλὰ δὲν πρόσεξε τὴν ὑπόσημειώση μὲ τὴν ἀκριβῆ χρονολογία.

3. Σπ. Περραιβός, *Ζάλογγο*, Ἀ-

θήνα, ἀ. ἔ. σ. 86.

4. Πρβλ. *Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας*, Βενετία 1815, τ. Β', σ. 39. Πουκεβίλλ, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως...* σ. 135. Σπ. Περραιβός, *Ζάλογγο*, Ἀθήνα, ἀ. ἔ. σ. 86, εἰσαγωγὴ Ζ' σκηνῆς. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ περιγραφὴ τοῦ Περραιβοῦ καὶ τοῦ Πουκεβίλλ συμπίπτουν.

5. *Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας*, Βενετία 1815, τ. Β', σ. 39.

κοντα επάνω εις ένα πετρώδη κρημνόν. Ἐκεῖ ἐσυμβουλευθήσαν καὶ ἀπεφάσισαν, ὅτι καλύτερα νὰ ριφθοῦν κάτω ἀπὸ τὸν κρημνόν διὰ νὰ ἀποθάνουν πάρεξ νὰ παραδοθοῦν διὰ σκλάβαις εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ὁθεν ἀρπάζαντες μὲ τὰς δύο χεῖρας τὰ ἄκακα καὶ τρυφερὰ αὐτῶν βρέφη, τὰ ἔρριπτον κάτω ἀπὸ τὸν κρημνόν. Ἐπειτα αἱ μητέρες πιάνοντας μία μὲ τὴν ἄλλη τὰ χέρια τους ἄρχισαν καὶ ἐχόρευαν, χορεύουσαι δὲ ἐπηδοῦσαν εὐχαρίστως μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἀπὸ τὸν κρημνόν». Ἄν τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐμπλουτισθοῦν οἱ «Σουλιῶτες» μὲ τὸ χορὸ τοῦ Ζαλόγγου δὲν μποροῦμε νὰ τὸ συμπεράνουμε μὲ ἀκρίβεια. Ἐφόσον ὅμως ἡ πρώτη ἐκδοσὴ τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλίου ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία γιὰ τὴν συγγραφὴ τοῦ θεατρικοῦ ἔργου δὲν θὰ ἦταν περιέργο νὰ συνέβη κάτι ἀνάλογο καὶ μὲ τὴ δεύτερη, ποὺ περιελάμβανε τὴν παραπάνω παραστατικὴ περιγραφή. Ἐπειτα σ' ἓνα ἔργο καθαρὰ πατριωτικοῦ περιεχομένου ὁ «χορὸς τοῦ Ζαλόγγου», ὅπως τὸν ξέρουμε ἀπὸ τὸν Περесиᾶδη, εἶναι ὅ,τι ἀκριβῶς χρειάζεται γιὰ νὰ ἐξάρει τὸ συναίσθημα, νὰ προσδώσει στὴν παράσταση τὸν ἀέρα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ νὰ συνοδεύσει τὸ κλεισιμὸ τῆς αὐλαίας μὲ «μεγάλην χειροκρότησιν τῶν θεατῶν»¹. Ὅσο γιὰ τὴν γλώσσα καὶ τοὺς ἠθοποιούς, ποὺ ὑποδήθηκαν τοὺς ρόλους καμιὰ ἀμφιβολία δὲν γεννιέται ὅτι αὐτὴ τὴ φορὰ ἦταν Ἕλληνες. Τὴν παράστασιν τοῦ 1816 δὲν παρέλειψε, ὅπως λέγει ὁ Δεστούνης, νὰ τιμῆσει μὲ τὴν παρουσίαν τοῦ ὁ εὐρισκόμενος ἐκεῖ Διάδοχος τῆς Ρωσίας Νικόλαος. Τὸ γεγονός σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὶς ἐπιδιώξεις τῶν Ὀδησησῶν παροίκων, οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ ἦταν ἐνημερωμένοι γιὰ τὴν εὐνοϊκὴ ἐντύπωσιν, ποὺ θὰ εἶχε προξενήσει στὸ Νικόλαο ἡ παράστασιν τοῦ 1809. Ἐτσι ἡ παρουσία τοῦ διαδόχου ἀπόχτησε πολιτικὴ σημασία ἐξ αἰτίας τῆς κρισιμότητος τῶν περιστάσεων. Γι' αὐτὸ ἀργότερα ὁ Πουκεβίλλ² σχολιάζοντας τὰ προεπαναστατικὰ γεγονότα καὶ τὴν παράστασιν τοῦ 1816 ἄφησε νὰ διαφανεῖ, ὅτι ἡ Ρωσία ὑποστήριζε τοὺς Ἕλληνας ἀποβλέποντας στὸ Αἰγαῖο. Οἱ Σουλιῶτες ἴσως ἐπαναλήφθησαν καὶ τὸ 1817 στὴν Ὀδησσό. Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ τὸν Φιλήμονα³ ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπόλυτα σαφής. Ἄλλωστε καὶ ὁ Κ. Κούμας, ποὺ βρισκόταν στὴν Ὀδησσὸ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1817⁴ καὶ παρακολούθησε τὸν «Θεμιστοκλῆ» τοῦ Μεταστάσιου μόνον ὅτι ἐπαινεῖ τὴν προσπάθειαν, ποὺ ἔγινε ἀφορμὴ ν' ἀκουσθεῖ ἡ «πάτριος γλῶσσα»⁵ ἀπὸ σκηνῆς, δὲν ἀναφέρεται καθόλου στοὺς

1. «Λόγιος Ἐρμῆς», ἔ. ἀ. σ. 7.

Ναυπλῖα 1834, σσ. 212-213.

2. Πουκεβίλλ, ἔ. ἀ. σ. 158-159.

4. «Λόγιος Ἐρμῆς» 1818, σ. 194.

3. Ἰ. Φιλήμονος, *Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας*, ἐν

5. «Λόγιος Ἐρμῆς» 1817, σ. 606.

«Σουλιῶτες». Ἀντίθετα γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα, ὅτι παρουσιάστηκαν στὴν ἴδια πόλη στίς 7/19 Σεπ/βρίου 1818¹ μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Ν. Πίγκολου, ὁ «Θάνατος τοῦ Δημοσθένους».

Τὸν τελευταῖο καιρὸ φαίνεται ὅτι κυριαρχοῦν τὰ χορευτικὰ στοιχεῖα καὶ ἡ διάρκεια τοῦ δραματικοῦ μέρους περιορίζεται. Καινούργια ἔργα παρουσιάζονται καὶ ὅπως ἦταν ἐπόμενο ἡ προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν θεατῶν στρεφόταν πρὸς αὐτά. Δὲν ἔπαψε ὅμως ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου νὰ συνοδεύει τὸ τέλος ὀρισμένων παραστάσεων σὰν σύμβολο τοῦ πατριωτικοῦ στοιχείου μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ ἐξάπτει τὸ ἐθνικὸ φρόνημα τοῦ κοινοῦ, ὅπως π.χ. ἔγινε μετὰ τὸ παραπάνω ἔργο τοῦ Πίγκολου ὁπότε χορεύτηκε ἀπὸ ξένους χορευτές. Ἡ περαιτέρω τύχη τοῦ ἔργου παραμένει ἄγνωστη. Ἡ θυελλώδης ἐπαναστατικὴ ἀτμόσφαιρα δὲν ἐπέτρεψε στοὺς Ὀδησηνοῦς παροίκους ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τέτοιαις φύσεως καλλιτεχνικὰς ἐκδηλώσεις, οἱ ὁποῖες πέρασαν σὲ δευτερεύουσα μοῖρα καὶ ἀπὸ τὸ 1824 σταμάτησαν ἐντελῶς.²

Στίς ἄλλες παροικίαις τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ὅπου σημειώθηκε ἀνάλογη πρὸς τὴν Ὀδησσὸ ἡ ἀνεπτύχθη περισσότερο ἀπὸ κεῖ ἡ θεατρικὴ δραστηριότητα «οἱ Σουλιῶτες» δὲν φαίνεται ν' ἀνέβηκαν ἀπὸ σκηνῆς.

Ἀργότερα χάρη στὴ φιλελληνικὴ κίνησι τῆς Εὐρώπης τὸ ἔργο ἀναβίωσε καὶ παίχθηκε στὸ Βασιλικὸ Θέατρο τῆς Στοκχόλμης στίς 2 Ματοῦ 1827³. Συγγραφέας ὁ Σουηδὸς P. A. Wallmark, γραμματέας τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου τῆς Στοκχόλμης. Τὸ βιβλίον του, πὸν μεταφράστηκε στὰ Γερμανικὰ τὴν ἴδια χρονιά, φέρει τὸν τίτλον: «Die Sulioten oder die Ubergabe von Suli»⁴, (οἱ Σουλιῶτες ἢ ἡ παράδοσι τοῦ Σουλίου). Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κύρια μέρη, τὴν Εἰσαγωγὴν (27 σ.) καὶ τὸ θεατρικὸ ἔργο (σ. 28-119), χωρισμένον σὲ τρεῖς πράξεις. Στὸν πρόλογον ὁ Wallmark παραθέτει διεξοδικὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Σουλίου καὶ τίς πηγὰς, πὸν χρησιμοποίησε. Οἱ σημαντικώτερες ἦσαν: ἡ Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, (ἡ Ἀγγλικὴ ἔκδοσι, Ἐδιμβούργον 1823), ὁ Πουκεβίλλ καὶ ἡ Συλλογὴ Δημοτικῶν Τραγουδιῶν τοῦ Fauriel. Ἡ ἐπιδίω-

1. «Λόγιος Ἐρμῆς» 1818, Ἐπιστολὴ Γ. Λασάνη πρὸς Γ. Τακιατζῆ, σ. 582. «Revue Encyclopedique» τ. 1 (1819) σ. 176. Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ. σ. 164. Ἰ. Σιδέρη, ἔ. ἀ. σ. 20. Μ. Βαλσα, ἔ. ἀ. σ. 196.

2. Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ., σ. 177.

3. «Revue Encyclopedique», τ. 39.

(1828), σ. 168.

4. Τὸ βιβλίον βρίσκεται στὴ Γεννάδειον Βιβλιοθήκην καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἐυνάρδου. Στὴ δευτέρη σελίδα τοῦ ἐξωφύλλου φέρει καὶ ἰδιόχειρον ἀφιέρωσι, στὰ Γερμανικὰ, τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸν Ἐυνάρδον.

ξη τοῦ Wallmark ν' ἀποδώσει τὰ διαδραματιζόμενα γεγονότα μὲ μεγαλύτερη πιστότητα καὶ ἡ ἐλπίδα του μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ φανεῖ χρήσιμος στοὺς Ἕλληνας τὸν κάνει νὰ παραπέμπει ἐπανειλημμένα στοὺς ἀνωτέρω συγγραφεῖς. Θέλοντας ἀκόμα νὰ διαδοθεῖ τὸ ἔργο σὲ πολλὰ θέατρα τῆς Γερμανίας μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς Γερμανικῆς ἐκδόσεως, δίνει ἀρκετὲς σκηنيκὲς λύσεις στοὺς σκηνοθέτες τῶν μικρῶν θεάτρων.

Τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου εἶναι κατὰ σειρὰ τὰ ἑξῆς: Λάμπρος Τζαβέλλας, Φῶτος Τζαβέλλας, Πίλιος Γούσης, Τζίμας Ζέρβας, Μιλοθρόνη, Σουλιώτης λαγουμιτζής, Ἡ γυναίκα τοῦ Ναυάρχου Καίνιγκσμαρκ, Κωνσταντία, Μιὰ Σουλιώτισσα, Richemont, Γαβριήλ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων, Ἀλῆ πασᾶς, Βελῆ πασᾶς, Ἐμινέ, ὁ Σελιχτάρ τοῦ Ἀλῆ (βουβὸ πρόσωπο), Φρουρὸς φυλακισμένων, Ἐνας Ἰμάμης, Ἐνας Τάταρος (βουβὸ πρόσωπο), Ἐνας Ἕλληνας παπᾶς, Γυναῖκες καὶ παιδιὰ, Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ στῆ συνοδεία τοῦ Ἀλῆ, Τοῦρκισσες σκλάβες στῆ συνοδεία τῆς Ἐμινέ, Τοῦρκοι στρατιῶτες.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν παράθεση τῶν ὀνομάτων τὸ ἔργο ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τοὺς Σουλιῶτες τοῦ 1809 καὶ τοῦ 1816. Βέβαια δὲν ἀναφέρεται ἐδῶ τὸ κύριο πρόσωπο, ἡ «περίφημη Μόσχω» ἐκτὸς αὐτοῦ, στὸ Σουηδικὸ ἔργο, ἔχουμε ἐκδηλῆ ὑπαρξὴ τοῦ ἐρωτικοῦ στοιχείου, ἐνῶ συγχρόνως γιὰ νὰ τονισθεῖ ἡ Φιλελληνικὴ πρόθεση τοῦ συγγραφέα προστέθηκαν δύο πρόσωπα σχετικὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῶν Εὐρωπαίων στὴν Ἐπανάσταση, ἓνας Γάλλος καὶ ἓνας Σουηδός, ποὺ μάχονται στὸ πλευρὸ τῶν Σουλιωτῶν. Κατὰ τὴν γνώμη τοῦ κριτικοῦ τῆς Revue Encyclopédique, D. C. ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὴν Γερμανικὴ μετάφραση¹, οἱ δύο αὐτοὶ ξένοι συμβολίζουν τοὺς πολιτικούς στόχους τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Ὅλα αὐτὰ μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ πρωταρχικοῦ ἔργου, ποὺ ἦταν στενὰ συνδεδεμένο μὲ τὰ ἱστορούμενα ἀπὸ τὸν Περραιβό. Παρὰ ταῦτα ἡ συμβολὴ τοῦ Wallmark ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὸ σημερινὸ ἐρευνητῆ, ποὺ ἐνδιαφέρεται νὰ μάθει πῶς ἦταν περίπου οἱ «Σουλιῶτες» τοῦ 1809 καὶ τοῦ 1816.

Ἀγγελικὴ Φενερόλη-Παναγιωτοπούλου

1. «Revue Encyclopédique», ἔ. ἀ., σ. 169.

Τ Α Ε Γ Γ Ρ Α Φ Α

1

Ἀγαπητέ μοι Ἀδελφέ,

Ὅντας βέβαιοι, ὅτι ὁ χρόνος μαλακώνει τὸ μῖσος καὶ τὴν ἔχθραν περισσότερον ἀπὸ κάθε παρακάλεσμα καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν μετάνοιαν δὲν σᾶς ἔγραψα τόσον καιρὸν, προσμένων νὰ κάμῃ αὐτὸς ἐκεῖνο, ὁποῦ νὰ κατορθώσῃ δὲν ἤθελε δυνηθῆ κανένα μου γράμμα. Ἐλπίζω ὅτι ἡ καρδιά τῆς μητρὸς μας καὶ αὐτοῦ τοῦ θείου, ὀλίγον νὰ ἐμαλακώθῃ ἤδη πρὸς ἐμὲ καὶ ἡ θλίψις, ὁποῦ ἕως τώρα δοκιμάζω, ὅτι μὲ ἀποστρέφονται, ἂν ὄχι ἄλλο οὐδέν, μὲ κάμνει, νομίζω, ἄξιον τῆς συγχωρήσεώς των καὶ προτέρας ἀγάπης.

Προσέτι τὰ γινόμενα οὐκ ἀπογίνονται, καὶ ὅ,τι κακὸν ἢ δυστυχίαν δοκίμασα τὴν δοκίμασα μόνος, δίχως νὰ λάβῃ τις μέρος εἰς αὐτήν. Εἶναι τώρα παρ' ὀλίγον χρόνος ὁποῦ ὑπανδρεύθην, καὶ ζῶ δίχως νὰ βαρύνω κανένα, δίχως νὰ ἐπιχειρισθῶ κανένα τέχνημα ἐναντίον τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καλοῦ ὀνόματος, μὲν ὁποῦ ὁ καιρὸς εἶναι πολλὰ διεστραμμένος καὶ πολλοὶ αἰσθάνονται τὰ βάρη τῶν περιστατικῶν. Ἡ νόμφη σου, ὄχι μόνον δὲ μὲ ἐμπόδισε ποτὲ ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς γράψω, ἀλλ' εἶναι δέκα μῆνες ὁποῦ ἤμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι διὰ τοῦτο μαλώνομεν καὶ καθ' ἐκάστην σχεδὸν μὲ δάκρυα μου ἐνθυμῆ καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ τὴν φιλιώσω μὲ τοὺς γονεῖς μου καὶ συγγενεῖς. Ἐλπίζω ὅτι δὲν θέλετε τὴν ἀποστραφῆ, διότι οὔτε ἡ ψυχὴ τῆς, οὔτε τὸ φέροσμον τῆς, οὔτε κι αὐτὸ τὸ γένος τῆς δὲν εἶναι μεμπτά. Ἄν ἐπιθυμᾶτε νὰ μάθετε τὰ περὶ τοῦ γάμου μου, ἀναγκαλὰ καὶ ἀργά, σᾶς λέγω, ὅτι ἔγινε τοῦ ἀπερασμένου Σεπτεμ. εἰς τὰς 18. Ἀπὸ μέρους αὐτῆς, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου, πατὴρ ἦτον ὁ Κόμης Μουσίω-Πούσκιν, ὅστις ἐστάθη πρέσβυς εἰς τὴν Νεάπολιν ἐδῶ καὶ δέκα χρόνους, μήτηρ δὲ ἡ Κνεγίνα Σουβόρωβ, νόμφη τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός· ἐκ μέρους μου δὲ πατὴρ ἦτον ὁ Κύ(ρι)ος Μολτζάνωβ, ρεκετμεϊστέρος ἦτοι βασιλικὸς ρεφερενδάριος καὶ μήτηρ ἡ Κυρία Βοεϊκωβ, εἰς τὸ σπῆτι τῆς ὁποίας ἐξοῦσα τόσον καιρὸν, ἔτι κάποια ἄλλα ὑποκείμενα ὄχι μικρότερα. Καὶ τόσον μὲ φθάνει εἰς ἀπόδειξιν ὅτι δὲν ἐμπεροδεύτηκα μὲ ποταποὺς καὶ ἄτιμους ἀνθρώπους. Μὲ ὅλα τὰ ρηθέντα ὑποκείμενα καὶ μὲ ἄλλα τινὰ ἀκολουθᾶ πάντα ἕως τώρα γνωριμία καὶ καλοθέλησις ἐκ μέρους των. Ὅσο διὰ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ ὄσπιτιον σὲ βεβαιῶνω, ὅτι εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς σχεδὸν χρόνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἤμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι ζῶ μὲ σπῆτι εἰς τὸ ὁποῖον συγνάζουν διαφόρων τάξεων καὶ καταστάσεων ἀν-

θρωποι, δὲν μοῦ ἐχρειάσθη νὰ ἀγοράσω οὔτε ἓνα πιᾶτον οὔτε ἄλλο τι ἐπιτήδειον διὰ οἰκειακὴν χρῆσιν, ὅλα τὰ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ἀδελφόν της καθὼς καὶ πλῆθος φορέματα, κινητὰ τοῦ ὄσπιτιου καὶ μικρὰ στολίδια τὰ ὁποῖα κάτι ἀξίζουσιν. Ἔως τώρα δὲν ἐξόδευσα διὰ αὐτὴν παρὰ διὰ παπούτζια.

Πρὸ καιροῦ ἔλαβα γράμμα σου διὰ μέσου τῆς Μόσχας. Παραπονεῖσαι δικαίως ὅτι δὲν ἔχετε εἶδησιν περὶ τῆς πατέντας· ἂν ἤξευρες ὅμως πόσους κόπους καὶ πόσας συγχύσεις ἔλαβα δι' αὐτὴν ἤθελε μὲ λυπηθῆς. Πέρυσι ἀκόμη σᾶς ἔγραψα τὰς δυσκολίας τοῦ νὰ τὴν λάβω, καὶ τὴν ἀποκρίσιν, ὅπου τὸ Κολλέγιον τοῦ πολέμου ἔδωκεν εἰς τὴν πρώτην μου ἀγωγὴν. Μετὰ ταῦτα πολλάκις παρεκάλεσα καὶ ἀρκετὰ ἐξόδευσα. Ἐκαμα κόπους ματαίους, ἐγελάσθην πολλές φορές, τέλος πρὸς τὸ νέον ἔτος ἓνας μοῦ ὑπεσχέθη νὰ τὴν ἐκβάλλει. Ἐτραβῆξε τοῦτο ἕως τὸ Μάρτιον καὶ ἀρχὰς Ἀπριλίου ὅτε μοῦ εἶπεν, ὅτι βέβαια τὴν εὐγάξει καὶ μὲ προσεκάλεσε, διορίζοντας τὴν ἡμέρα, νὰ ὑπάγω νὰ τὴν εἰδῶ. Ἐπειδὴ τότε λυώνει τὸ ποτάμι καὶ χυλοῦν τὰ γεφύρια, (ἐγὼ δὲ κατοικῶ εἰς τὸ νησί) δὲν ἐπῆγα τὴν διωρισμένην ἡμέραν, ἀλλὰ μετὰ μίαν ἐβδομάδα, τότε αὐτὸς μὲ βεβαίωσε ὅτι κατὰ τὴν νέα τάξιν τοῦ Κολλεγίου ἐστάλη ἡ πατέντα εἰς τὸν Ἀρχηγὸν Προζόροβσκιν. Τὸ ἐβεβαίωσε μεθ' ὄρκου καὶ ἐγὼ προσμένω νὰ λάβω τὴν τελείαν βεβαίωσιν ἀπὸ ἐσᾶς. Ἐξόδευσα ὑπὲρ τὰ 60 ρούμπ(λια), τὰ ἀπολειφθέντα ἠμποροῦσα νὰ τὰ στείλω τώρα, ἂν δὲ ἐφοβούμην νὰ μείνω ξήσκεπος ἀπὸ ἄσπρα εἰς καιρὸν τινὸς αἰφνιδίου ἀνάγκης. Τέτοια εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πατέντας εἰς τὴν ὁποίαν πολλάκις ἔλαβα αἰτίαν νὰ κατηγορήσω τὴν καλὴ μου τύχην.

Ἐδῶ ἔχομεν τὸ Κύριον Ἰγνάτιον Ἄρτης παλαιὸν φίλον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστερα δὲ ἐχθρόν. Δὲν ἦλθεν ὡς ζητουλιάρης εἶναι πολλὰ πλούσιος, ὡς λέγουσιν, καὶ εἶναι εἰς ὑπόληψιν παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὅστις καὶ γλήγορα μετὰ τὸν ἐρχομὸν του τοῦ ἔδωκεν ἀκρόασιν. Γαλλικὰ ὀμιλεῖ πολλά καλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους του φαίνεται ἀνὴρ πολιτικός καὶ ὄχι καλόγηρος. Συμπεραίνεται ὅτι οἱ σκοποὶ του εἶναι μεγάλοι, ἐπειδὴ ἡ ἠπειρος τὸν τιμᾶ. Μὲ τοὺς ἰδικούς μας Βρωναίους εἶναι κουμπάρος, μοῦ εἶπεν. Πρὸ δύο μηνῶν εἰς τὸ ἐδῶ μεγάλο θέατρον ἐπαράστησαν ἓν δράμα «Σουλῶται», τὸ ὁποῖον ἄρесе πολλὰ εἰς τὸ κοινόν. Εἶναι ἐβγαλμένον ἀπὸ ἓν βιβλίον Ρωμαϊκὸν τυπωμένον εἰς τὸ Παρίσιον, τὸ ὁποῖον περιέχει ὅλην τὴν ἱστορίαν τούτου τοῦ θαυμαστοῦ ἔθνους. Τὸ πλέον παρᾶξενον εἶναι ὅτι τὸ δράμα δὲν εἶναι σύνθεμα οὔτε Ρώσσον, οὔτε Ρωμαίον, ἀλλὰ Ἑβραίου πεπαιδευμένον. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὅταν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἔχοντας εἰς τὰ χέρια του τὸν υἱὸν καὶ πατέρα Τζαβελλάδες ζητεῖ

ἀπὸ τὸν πατέρα νὰ προδόσῃ τὸ Σοῦλι καὶ τὸν ἐλευθερώσει, βαστώντας τὸν υἱὸν τοῦ Φῶτον. Τὸ πρῶτον πρόσωπον εἶναι ἡ περιφημὴ Μόσχω, γυνὴ τοῦ Τζαβέλλα.

Ἐπειδὴ ὁ ὑπουργὸς τῶν θαλασσίων Δυνάμεων μισεῖ, εἰς τὸν τόπον τοῦ διορίζεται ὁ Μαρκίζος Τραβερσιέ, ὅμως τὴν ἄκραν ἐξουσίαν θέλει τὴν ἔχει ὁ Μέγας Δούξ, ἂν δὲν εἶναι ψεύματα ἐκεῖνο ὅπου λέγεται.

Ἡ γυνὴ μου σὲ ἀσπάζεται, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν νύμφην μας. Τὴν μητέρα μας ταπεινῶς προσκυνᾷ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν θεῖον μας. Αὐτὴ ἔλαβε τὴν ἀτυχίαν ν' ἀποβάλλῃ δύο φορὲς εἰς τὸν τρίτον μῆνα τῆς ἐγγαστρῶσεώς της ἀπὸ ἐξάφνιασμα καὶ παρόμοια. Ἐγὼ δόξα τῷ Θεῷ εἶμαι ὕγιης. Ἐκοπίασα ὡς μισὸν χρόνον νὰ μεταφράσω εἰς τὸ ρωσικὸν κάμποσους βίους τοῦ Πλουτάρχου. Μετὰ βίας τώρα τοὺς ἀντίγραφα καὶ ἔχω σκοπὸν νὰ τοὺς προσφέρω εἰς τὸν Αὐτοκράτορα διὰ μέσου τοῦ Κ(υρίου) Μολτζάνωβ καὶ νὰ ζητήσω βοήθειαν νὰ ἐξακολουθήσω καὶ τὴν μετάφρασιν τῶν λοιπῶν, ἐπειδὴ πρᾶγμα παράδοξον, ὅλα τὰ βιβλία τὰ ἐξηγοῦν ἐκτὸς τούτου τοῦ θαυμαστοῦ καὶ ἐπωφελοῦς βιβλίου. Ἄν ἐκεῖνη ἢ μετάφρασις τοῦ ἀποδεικτικοῦ τῆς εὐγενείας δὲν σοῦ χρειάζεται στείλει μέ την, διότι εἰς τὴν μέλλουσαν προβίβασίν μου εἶναι ἀναγκαῖα. Ταῦτα καὶ ἀσπαζόμενός σας ἐκ ψυχῆς μένω.

Ἀγαπητός σου ἀδελφός
Σπ. Δεστούνης

Πετρούπολις, 1809 Αὐγ. 20

2

Ἀγαπητέ μοι πάτερ ταπεινῶς σᾶς προσκυνῶ καὶ σᾶς φιλῶ τὰς χεῖρας.

Σᾶς ἔγραφα ἓνα ἄλλο παρόμοιον μὲ τὸν ἄρχον Κόμητα Βιάρων Καποδίστρια καὶ τὸ παρὸν παρέδωκα τῷ κυ(ρί)ῳ Συμβούλῳ τοῦ Κολλεγίου Ἰωάννη Βλασοπούλῳ, ὅστις διωρίσθη Κόνσολος Γενικὸς εἰς τὸν Μωρέα καὶ εἶναι ἄνθρωπος φιλογενῆς καὶ καλὸς πατριώτης, καὶ διὰ μέσου τοῦ ὁποῖου ἠμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν ἀνταπόκρισιν, ἐπειδὴ ἔχει χρέος ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ γράφῃ ἐδῶ εἰς τὸ Κολλέγιον καὶ νὰ διδῇ εἰδήσεις. Ἡ ἀρχόντισσά του πρὸς τούτους εἶναι Κεφαλληναία, πρῶην Κατζαῖτη.

Ἀναφερόμενος εἰς ἐκεῖνα ὅπου σᾶς ἔγραφα πρότερον δὲν ἔχω νὰ σᾶς εἰπῶ πολλὰ εἰμὴ ὅτι ἐδῶ εἶναι ἄκρα εἰρήνη καὶ ἡσυχία. Αἱ πληγαὶ τοῦ πολέμου ἰατροῦνται καὶ ἂν ἡ Ρωσία ἠμπορέσῃ νὰ βαστάξῃ δέκα χρό-

νους δίχως πόλεμον, βέβαια θέλει γίνῃ ἓνα βασιλείον φοβερόν καὶ μέγα, ὡς οὐδὲν ἄλλο εἰς τὸν κόσμον. Αἱ ἀποκτήσεις ὅπου ἔκαμε τώρα ὀγλήγορα εἰς τὴν Περσίαν εἶναι πολλὰ ἀξιόλογοι, ἐπειδὴ κυριεύει σχεδὸν ὅλους τοὺς τόπους τοὺς μεταξὺ Μαύρης καὶ Κασπίας θαλάσσης καὶ ἡ Κασπία θάλασσα εἶναι ἐδική της. Ὁ πόλεμος ὁ Περσικὸς ἐβάσταξε 14 χρόνους, ἐπειδὴ ἡ Ρωσία εἶχε ὀλίγα στρατεύματα ἐκεῖ. Ὅταν ὁ Μποναπάρτες ἐκινήθη κατὰ τῆς Ρωσίας, ἔβαλε φωτιὰς καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος παρακινῶντας τοὺς Πέρσας νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν περίστασιν, ὅμως χάνοντας πολλὴν λαὸν καὶ πολλὰ κανόνια ἐβιάσθησαν νὰ κάμουν τὴν εἰρήνην ἀφίνοντας ὅσους τόπους εἶχαν ὑποτάξει οἱ Ρῶσοι, οἱ ὅποιοι ἔστησαν ὄριον τὸν ποταμὸν Ἀράξην, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα εὐρίσκεται εἰς τὴν παλαιὰν ἱστορίαν συχνάκις, καὶ ἐπλησίασαν ἀρκετὰ εἰς τὴν μητροπόλιν τῆς Περσίας, Τεερὰν νῦν ὀνομαζομένην. Μετὰ τὴν εἰρήνην λείποντας ἔτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπὸ ἐδῶ ἔφθασε ὁ Πρέσβυς τῆς Περσίας Μιρζὰ-Ἀβδουλ-Χασὰν-χὰν ὅστις ἔφερε δύο ἐλέφαντας χάρισμα, μαργαριτάρια, σάλια, πετράδια καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων τὸ σπαθὶ τοῦ Ταμερλάνου. Αὐτὸς ἀνεχώρησε τέλος πάντων τὸν Ἰούνιον μῆνα, ἔλαβα καὶ ἐγὼ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἓνα σάλι χάρισμα, τὸ ὅποιον ξετιμοῦν ὡς 700 ἢ 800 ρούμπλια. Τώρα ἐτοιμάζει ἡ Ρωσία νὰ στείλῃ ὁμοίως πρέσβυν εἰς τὴν Περσίαν τὸν Γενεράλην Ἰερμόλωβ, ὑποκείμενον πολλὰ ἀξιόλογον. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ρωσία στηρίζεται εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀσίας, καὶ ἂν καμμίαν φορὰν ἀφίση τοὺς Εὐρωπαίους νὰ τρώγωνται μεταξὺ των δίχως νὰ ἀνακατώνεται εἰς τὰς ὑποθέσεις των, καὶ ἂν γυρίσῃ ὅλην τὴν προσοχὴν της εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἢμπορεῖ νὰ ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Ἀσίαν καὶ μὲ τοῦτο νὰ μεταβάλλῃ καὶ τῆς Εὐρώπης τὴν πολιτικὴν, ἐπειδὴ τὰ πλοῦτη τῆς Εὐρώπης ἔρχονται τὸ περισσότερον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Μέγας δούξ Νικόλαος, ὅστις εἶναι εὐμορφος ὡς Ἄγγελος, ἔκαμε ἓνα ταξίδι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ρωσίας, ἦτον καὶ εἰς τὴν Ὀδέσσαν καὶ λέγουν ὅτι ἔμεινε πολλὰ εὐχαριστημένος, ἐπειδὴ ἐφέτος ἡ Ὀδέσσα ἦτον εἰς πολλὰ καλὴν κατάστασιν, ἦλθαν ὡς 2 χιλ. καράβια, ὅσα οὔτε ἐδῶ δὲν ἔρχονται. Τοῦ παρέστησαν εἰς διάφορας γλώσσας θέατρα, ὡς καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐπαράστησαν ρωμαϊκὰ τὸ περιφημον δρᾶμα, τοὺς Σουλιώτας. Ἀπὸ Ὀδέσσαν ἐπῆγε εἰς τὸ Κρίμι, εἰς Ταγανρόγ καὶ λέγουν ὅτι ἐπιστρέφει εἰς τὴν Μόσχαν, ὅπου μετὰ 5 ἢ 6 ἡμέρας μέλλει νὰ ταξιδεύσῃ ὁ Αὐτοκράτωρ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Κόμητα Καποδίστριαν. Πρώτην φορὰν μετὰ τὸν ἐμπορησμόν της θέλει τὴν ἐπισκεφθῆ ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ δίχως ἀμφιβολίαν θέλει δώσει ἀκόμη βοήθειαν περισσοτέραν ἀπὸ ὅσην ἔως τώρα ἔδωκε. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐμίσησε ὁ νέος πρέσβυς τῆς

Ρωσίας εἰς Κωνσταντινούπολιν Μπαρῶν Στρόγονωβ, ὁ δὲ Ἰταλίνσκης ὑπάγει εἰς τὴν Ρώμην νὰ συμφιλοσοφῇ μὲ τὸν πάπαν, ὁ ἀνάξιος ἄνθρωπος. Ὅμοῦ μὲ αὐτὸν ἄλλαξε καὶ ὅλη ἡ κακοποιὰ φατρία ἐκείνη καὶ ὀλέθριος διὰ τοὺς πλέοντας.

Τὴν ἀγαπημένην μου ἀδελφὴν, γαμβρόν, ἀδελφόν, καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς προσκυνῶ καὶ φιλῶντας τὴν χειρὰν σας μένω.

Ἀγούστου 15, 1816

Πετρούπολις

Ταπεινὸς υἱὸς

Σπ. Δεστούνης